

Dnešní i budoucí děti – ochrana jejich práv v souvislosti s klimatickou změnou

Veronika Tomoszková* – Maxim Tomoszek**

Abstrakt: Po přijetí Pařížské dohody k Rámcové úmluvě OSN o klimatické změně v roce 2015 přibývá po celém světě případů, kdy jsou klimatické závazky států předmětem soudních sporů založených na porušení lidských práv. Přibývá také případů, v nichž v pozici žalobců či stěžovatelů, do jejichž práv bylo zasaženo, figurují děti. Děti mají vzhledem k právům chráněným Úmluvou OSN o právech dítěte v klimatické litigaci mimořádně významné procesní postavení a mohou být zároveň prostředníky pro ochranu životního prostředí pro budoucí generace dětí, které se ještě nenarodily. V České republice se děti do žádného z klimatických případů řešených před soudy zatím nezapojily. S ohledem na přijetí Komentáře č. 26 Výboru OSN pro práva dítěte, který interpretuje Úmluvu o právech dítěte s ohledem na negativní dopady znečištění životního prostředí a klimatické změny na práva dětí, a na závazně stanovený příspěvek České republiky ke snížení emisí skleníkových plynů, který byl Evropskou unií odevzdán sekretariátu Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu, tento příspěvek shrnuje z pohledu českého práva východiska i problematické aspekty zapojení dětí do lidskoprávní klimatické litigace.

Klíčová slova: práva dětí, Úmluva o právech dítěte, právo na příznivé životní prostředí, klimatická litigace

„... připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi...“
(Preambule Listiny základních práv a svobod)

Úvod

Dne 14. srpna 2023 vyhověl okresní soud v Lewis and Clark okrsku v Montaně¹ stížnosti 16 dětí na to, že stát Montana porušuje jejich ústavně zaručené právo na čisté životní prostředí a zdravé klima. Na internetu se píše, že jde o první úspěšný případ klimatické litigace,² v níž byly děti v pozici stěžovatelů, a že jde o důležitý precedent nejen pro USA, ale pro celý svět.³ Není to poprvé, co se děti zastoupené svými rodiči nebo nějakou nevládní organizací pokoušely bojovat za své právo na příznivé životní prostředí. Od roku 2018, kdy Greta Thunberg upoutala pozornost médií svou stávkou za klima před švédským parlamentem, je klimatický aktivismus dětí na vzestupu⁴ a rozhodně se nevyčerpává jen

* JUDr. Veronika Tomoszková, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: veronika.tomoszkova@upol.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9626-3547>. Příspěvek vznikl s podporou projektu IGA *Přístup k bezplatné právní pomoci v České republice* (IGA_PF_2022_019).

** JUDr. Maxim Tomoszek, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: maxim.tomoszek@upol.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3585-2823>.

1 First Judicial District Court in Montana, *Rikki Held et al. v. State of Montana et al.*, Cause No. CDV-2020-307. Rozsudek je v originálním znění k dispozici zde: <https://climatecasechart.com/case/11091/>.

2 K vymezení pojmu klimatická litigace viz např. BALOUNOVÁ, E. Úvod do globální klimatické litigace: globální přehled. *České právo životního prostředí*. 2020, roč. 20, č. 57, s. 13–19.

3 Viz např. zpráva na webových stránkách Úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva z 29. srpna 2023. “This Is about Our Human Rights.” U.S. Youths Win Landmark Climate Case. In: *ohchr.org* [online]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/stories/2023/08/about-our-human-rights-us-youths-win-landmark-climate-case>.

4 K analýze klimatického aktivismu dětí a jeho vlivu na mezinárodní právo viz např. DALY, A. Climate Competence: Youth

stávkami v rámci hnutí Fridays for Future. Ve světě se děti stále častěji objevují také v pozici žalobců či stěžovatelů, jak je ostatně možné ověřit v databázi klimatické litigace, kterou spravuje Sabin Center for Climate Change Law při Columbia Law School v New Yorku, nebo v Globální zprávě o klimatické litigaci z roku 2023⁵ či z odborné literatury, která fenomén uplatňování práv dětí při klimatické litigaci analyzuje.⁶

Děti v pozici žalobců či stěžovatelů mají unikátní postavení, protože vedle ústavně zaručených práv mají také práva zaručená Úmluvou OSN o právech dítěte, která jejich postavení v rámci klimatické litigace oproti ostatním subjektům posiluje. Kromě toho, že dětem přiznává některá specifická práva, která se jiných subjektů netýkají (např. právo si hrát⁷), požaduje rovněž, aby zájem dítěte byl předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí.⁸ Environmentální rozměr práv dítěte bude globálně nabývat na významu především ve světle Komentáře č. 26 k Úmluvě o právech dítěte z 22. srpna 2023, který práva dítěte interpretuje v kontextu ochrany životního prostředí a se zvláštním zaměřením na klimatickou změnu.⁹

Legitimita argumentů ze strany dětí coby žalobců v rámci klimatické litigace je založena také na skutečnosti, že negativní dopady klimatické změny a nečinnost veřejné moci v realizaci zmírňujících (tzv. mitigačních) a adaptačních opatření je budou s postupným zhoršováním situace (bude-li současný trend řešení klimatické krize pokračovat) ovlivňovat mnohem citelněji a déle než současnou generaci dospělých. V ostrém kontrastu k tomu je skutečnost, že děti nemají až do dosažení věku 18 let možnost zvolit si své zástupce, kteří v zastupitelské demokracii rozhodují o směřování ochrany životního prostředí a o klimatických opatřeních. Vzhledem k tomu, že v České republice jsou cca 2 miliony fyzických osob do 18 let,¹⁰ jde o nejpočetnější skupinu obyvatelstva, která nemá své zastoupení v zastupitelských orgánech. S ohledem na to je třeba hledat způsoby, jak dětem zajistit, aby i jejich právo na příznivé životní prostředí se zohledněním jejich názorů bylo chráněno.

Před českými soudy se doposud řešily minimálně dva případy týkající se klimatické změny,¹¹ v žádném z nich nevystupovaly v pozici žalobců děti. Ani v ostatních environ-

Climate Activism and Its Impact on International Human Rights Law. *Human Rights Law Review*. 2022, Vol. 22, No. 2, s. 1–24.

⁵ BURGER, M. – TIGRE, M. A. *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review*. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2023. s. 40–41. Dostupné z: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43008/global_climate_litigation_report_2023.pdf?sequence=3>.

⁶ Viz např. DONGER, E. Children and Youth in Strategic Climate Litigation: Advancing Rights through Legal Argument and Legal Mobilization. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 11, No. 2, s. 263–289; PARKER, L. – MESTRE, J. – JODOIN, S. – WEWERINKE-SINGH, M. When the Kids Put Climate Change on Trial: Youth-Focused Rights-Based Climate Litigation around the World. *Journal of Human Rights and the Environment*. 2022, Vol. 13, No. 1, s. 64–89; LEWIS, B. Children's Human Rights-Based Climate Litigation at the Frontiers of Environmental and Children's Rights. *Nordic Journal of Human Rights*. 2021, Vol. 39, No. 2, s. 180–203.

⁷ Čl. 31 Úmluvy o právech dítěte.

⁸ Čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.

⁹ Committee on the Rights of the Child. General comment No. 26 (2023) on Children's Rights and the Environment, with a Special Focus on Climate Change, CRC/C/GC/26. 22. 8 2023 (dále i v poznámkách pod čarou jen „Komentář č. 26“).

¹⁰ Dětský fond OSN (UNICEF) uvádí, že pro rok 2023 je v České republice populace dětí do 18 let tvořena 1 994 028 osobami, což je cca 19 % celkové populace z 10,5 milionu obyvatel ČR. Viz údaje za ČR na How Many Children Are There in the European Union (EU)? In: *UNICEF* [online]. Dostupné z: <<https://data.unicef.org/how-many/how-many-children-under-18-are-there-in-the-eu/>>.

¹¹ Jednalo se o spor ohledně změny územního plánu hlavního města Prahy umožňující rozšíření letiště Václava Havla

mentálních případech, které se řeší především ve správním soudnictví, není autorům známo, že by děti vystupovaly v pozici žalobců. Jako výjimku potvrzující pravidlo lze uvést případ týkající se náhrady nemajetkové újmy způsobené vystavením nadlimitnímu hluku ze silnice II/602 a dálnice D1 v Brně, kde žalobci byli rodiče i nezletilé dítě, zvláštní postavení dítěte nebo jeho zvýšená ochrana se však v rozhodnutích nijak neprojevil.¹²

To ale neznamená, že tomu tak bude i v budoucnu. Hnutí Brontosaurus, k jehož výročí je toto speciální číslo časopisu Právník vydáno, mělo už od počátku svého založení cíl zapojovat děti do ochrany životního prostředí. Dnešní děti mají daleko širší možnosti, jak se do ochrany životního prostředí zapojit, než měly děti před 50 lety, kdy bylo Hnutí Brontosaurus založeno. Zahraniční odborná literatura a dokumenty OSN k lidskoprávním aspektům poškození životního prostředí a klimatické změny¹³ nás inspirovaly k sepsání tohoto příspěvku, jehož cílem je zamyslet se z pohledu českého právního řádu a mezinárodních závazků České republiky nad následujícími otázkami: Kdyby se nějaké dítě nebo děti rozhodly podat v České republice „klimatickou žalobu“, o jaké záruky by se mohly opřít, jaké argumenty by mohly použít a na jaké bariéry by v přístupu k právní ochraně narazily? Samostatnou, ale související otázkou je, jak by v České republice bylo možné chránit právo, respektive oprávněný zájem budoucích generací dětí na příznivém životním prostředí?

V první části svého příspěvku se zaměříme na to, kdo je z pohledu českého právního řádu a Úmluvy OSN o právech dítěte dítětem, jak právo vnímá dosud nenarozené děti a budoucí generace a zda existuje nějaká možnost, jak chránit i jejich práva. Cílem této části je zhodnocení, zda se mohou v českém kontextu děti do klimatické litigace zapojit z hlediska jejich subjektivity a částečně i procesního postavení. Ve druhé části shrneme, jaká práva ve vztahu ke klimatické krizi děti mají, půjde především o právo na příznivé životní prostředí, jehož existenci jakožto lidského práva uznalo Valné shromáždění OSN v červenci 2022 a které bylo podrobněji rozpracováno v kontextu Úmluvy o právech dítěte v již zmíněném Komentáři č. 26. Na základě těchto dvou dokumentů a relevantních souvisejících práv plynoucích z právního řádu ČR vymežíme paletu práv dětí, která jsou negativními dopady klimatické změny významně dotčena, včetně práv procesních a participačních, která mají v kontextu klimatické litigace mimořádný význam. Přehled mezinárodních závazků je významný zejména z pohledu hodnocení, zda český právní řád tyto závazky dostatečně implementuje, případně kde je třeba jejich implementaci zlepšit, a co z nich vyplývá pro interpretaci vnitrostátního práva.

v Praze-Ruzyni, viz rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 24. 6. 2020, č. j. 54 A 68/2019–123. Ten následně přezkoumal Nejvyšší správní soud (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 24. 2. 2023, č. j. 8 As 98/2020–235) a rozsudek Krajského soudu v Praze zrušil a věc vrátil k dalšímu řízení. Krajský soud v Praze vydal v červnu 2023 nové rozhodnutí ve věci (rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 30. 6. 2023, č. j. 54 A 68/2019–269). Dalším byla tzv. klimatická žaloba, která napadala nečinnost České republiky v oblasti zmírňování a adaptace na klimatickou změnu, viz rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. 6. 2022, č. j. 14 A 101/2021–248, který následně přezkoumal Nejvyšší správní soud (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 2. 2023, č. j. 9 As 116/2022–166) a rozsudek Městského soudu v Praze ve výrocih III., IV. a VI. zrušil a věc vrátil Městskému soudu v Praze k dalšímu řízení.

¹² Viz usnesení Ústavního soudu ze dne 9. 5. 2023, sp. zn. II. ÚS 2214/21, a jemu předcházející usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 5. 2021, č. j. 30 Cdo 2985/2020–769, rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 7. 11. 2019, č. j. 53 Co 244/2019–600, a rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 2 ze dne 19. 2. 2019, č. j. 23 C 80/2017–523.

¹³ UN Human Rights Council Resolution No. 48/13 *The human right to clean, healthy and sustainable environment* (A/HRC/RES/48/13, adopted on 8 October 2021); UN General Assembly Resolution No. 76/300 *The human right to clean, healthy and sustainable environment*, (A/RES/76/300, adopted on 28 July 2022); a též Komentář č. 26.

Třetí část je věnována roli dětí při vymáhání klimatických práv v celosvětovém kontextu, a to zejména z hlediska Pařížské dohody, která podle dosavadního vývoje otevřela dveře pro klimatickou litigaci založenou na lidskoprávních argumentech a počítá s ní jako s nástrojem prosazení závazků, které zakotvuje. Uvedeme příklady ze zahraničí a zhodnotíme jejich význam pro český kontext. Poslední, čtvrtá část se zaměřuje na problémy plynoucí ze zapojení dětí do lidskoprávní klimatické litigace v českém kontextu, a to zejména na otázku ochrany před porušením základních práv, k němuž má teprve s určitou pravděpodobností dojít v budoucnu v důsledku dnešního snižování kvality životního prostředí. Cílem této části je představit interpretační postupy, které umožní soudům i litigantům vhodně uchopit problémy související s ochranou před budoucím porušením práv, a představit možné argumenty, kritéria nebo přístupy, které lze při řešení těchto problémů využít.

Přestože je řada relevantních otázek zpracována v širokých mezinárodních studiích klimatické litigace, tyto se nemohou dopodrobna věnovat vnitrostátně specifickým otázkám. Česká literatura se těmto otázkám zatím detailně nevěnuje, což se pokusíme alespoň částečně doplnit v předkládaném textu. S ohledem na aktuální vývoj, kterým je řízení o první české klimatické žalobě, vymezení konkrétních závazků pro ČR naplňujících Pařížskou dohodu a vydání Komentáře č. 26, je totiž podle nás nejvyšší čas se těmto otázkám začít věnovat rovněž v českém kontextu.

1. Postavení dětí z pohledu českého práva a mezinárodních závazků ČR

Český právní řád nedefinuje pojem dítě. Dítětem se tedy v prvé řadě rozumí potomek¹⁴ a i přes konotaci přítomnou v běžném jazyce nemusí jít nutně o osobu mladší 18 let, takovou osobu označuje české právo jako nezletilé dítě, případně nezletilé ne plně svéprávné dítě.¹⁵ Pokud však hovoříme o právech dětí, pak za dítě v souladu s Úmluvou o právech dítěte považujeme fyzické osoby od okamžiku narození až do dosažení věku 18 let, tedy nezletilé dítě. Vzhledem k tomu, že tento článek je zaměřen na ochranu práv dětí, budeme slovo dítě v tomto textu používat ve významu nezletilé dítě, ledaže by s ohledem na kontext bylo nutné zletilé a nezletilé děti rozlišovat. V této části příspěvku shrneme koncepci právního postavení dítěte z pohledu jeho způsobilosti mít práva a povinnosti (právní osobnost), způsobilosti právně jednat (svéprávnost) a způsobilosti vystupovat samostatně v řízeních před správními orgány či soudy (procesní způsobilost), abychom mohli dospět k závěru, zda a jak mohou děti jako nositelé ústavně zaručených práv a práv vyplývajících z Úmluvy o právech dítěte svá práva chránit.

1.1 Postavení dětí v českém právním řádu

Podle čl. 32 odst. 1 věty druhé Listiny základních práv a svobod¹⁶ (dále jen „Listina“) je zaručena zvláštní ochrana dětí a mladistvých, která vyplývá z jejich přirozené zranitelnosti

¹⁴ Srov. např. § 114 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále i v poznámkách pod čarou jako „o. z.“).

¹⁵ Viz např. § 691 odst. 2 o. z.

¹⁶ Publikována ve Sbírce zákonů ČR jako usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky (dále i v poznámkách pod čarou jako „Listina“).

jakožto nedospělých jedinců,¹⁷ jejichž organismus je stále ve vývoji. Jak uvádí L. Pekařová, „z dnešního pohledu je dítě s ohledem na svůj věk a sníženou schopnost bránit se jedním z nejzranitelnějších subjektů práva“.¹⁸ Z hlediska Listiny jsou děti nositeli všech ústavně zaručených práv a svobod, včetně práva na příznivé životní prostředí.

Dítě je v českém právním řádu fyzická osoba, člověk od okamžiku svého narození do počátku dne, kdy dosáhne 18 let¹⁹ a kdy nabývá podle § 30 odst. 1 občanského zákoníku (dále jen „o. z.“) zletilost. Jak uvádí Šimáčková, „právo tedy dítě definuje chronologicky, věkem dospělosti, který stanovují právní předpisy jako společenskou konvenci“.²⁰ Právní řád pracuje s pojmy právní osobnost a svéprávnost. Podle § 23 o. z. má člověk od narození až do smrti právní osobnost, kterou se ve smyslu § 15 o. z. rozumí „způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti“. Dosažením zletilosti, tedy věku 18 let, nabývá fyzická osoba svéprávnosti, která je v českém právním řádu § 15 odst. 2 o. z. vymezena jako „způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat)“.

Co se týče svéprávnosti, rozlišuje o. z. plnou, omezenou a částečnou svéprávnost – pro nezletilé fyzické osoby platí, že mají omezenou svéprávnost.²¹ Omezenou svéprávnost vymezuje § 31 o. z., podle kterého platí: „Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.“ Jde tedy o vyvratitelnou domněnku, která předpokládá možnost individuálního posouzení konkrétní míry rozumové a volní vyspělosti nezletilého.²² Podle § 30 o. z. se plné svéprávnosti nabývá zletilostí, uzavřením manželství nebo přiznáním plné svéprávnosti soudem za podmínek dle § 37 o. z.

Je tedy patrné, že český právní řád pojímá míru právní subjektivity dětí flexibilně v závislosti na jejich věku a tomu odpovídající rozumové a volní vyspělosti. Protože vývoj každého dítěte a jeho rozumová a volní vyspělost jsou značně individuální, zohlednění individuální míry vyspělosti konkrétního dítěte třetími osobami může být poměrně složité. Fakticky tak budou při hodnocení způsobilosti ke konkrétním jednáním vycházet primárně z rozumové a volní vyspělosti, kterou lze u dětí daného věku očekávat, a individuální posouzení bude spíše výjimečné.

Z hlediska možnosti dětí vystupovat samostatně v řízení před správními orgány či soudy je důležité vymezení procesní způsobilosti. Právní úprava napříč českým právním řádem je shodná v tom, že rozsah procesní způsobilosti odpovídá rozsahu svéprávnosti.²³ Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že vzhledem k flexibilnímu pojetí rozsahu svéprávnosti u dětí je flexibilně pojímána i jejich procesní způsobilost. V praxi však převažuje

¹⁷ PEKAŘOVÁ, L. Komentář k čl. 32. In: HUSSEINI, F. – BARTOŇ, M. – KOKEŠ, M. – KOPA, M. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 900.

¹⁸ *Ibidem*, s. 901.

¹⁹ ŠÍNOVÁ, R. Komentář § 30. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*. Praha: Leges, 2013, s. 350.

²⁰ ŠIMÁČKOVÁ, K. Komentář k čl. 32. In: WAGNEROVÁ, E. – ŠIMÍČEK, V. – LANGÁŠEK, T. – POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář. 2. doplněné a aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 697.

²¹ MELZER, F. Komentář § 15. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*, s. 256.

²² Podrobněji viz ŠÍNOVÁ, R. Komentář § 31. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117*, s. 357, marg. č. 17.

²³ Viz § 29 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, § 20 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů a § 33 odst. 3 zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

pohled, že děti z důvodu omezené svéprávnosti nemohou v řízeních před správními orgány nebo před soudem činit všechny potřebné procesní úkony. Proto musí být zastoupeny svým zákonným zástupcem,²⁴ který ale může rozhodnout o tom, že dítě bude zastoupeno na základě plné moci jinou osobou, zpravidla advokátem. V souladu s Úmluvou o právech dítěte i český právní řád zakotvuje povinnost správních orgánů a soudů vyslechnout v řízení i názor dítěte s tím, že k názoru dítěte se v řízení přihlíží s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost.²⁵ Tento postup je však příliš paušalizující, neboť dětem fakticky úplně odebírá procesní způsobilost a v důsledku nenaplnjuje participační práva dětí v míře, která je předvídána Úmluvou o právech dítěte.

Výše uvedené flexibilní pojetí svéprávnosti dětí by proto mělo být vykládáno tak, že umožňuje již před nabytím zletilosti realizovat taková jednání, k nimž je nezletilý na základě své rozumové a volní vyspělosti způsobilý. Lze si proto představit, že by se nezletilý mohl samostatně např. stát členem spolku (včetně spolku založeného za účelem ochrany environmentálních práv, jako např. Hnutí Brontosaurus), pokud to stanovy daného spolku nevylučují.²⁶ Rovněž si lze představit, že již před dovršením 18 let mohou děti realizovat některá procesní práva, a to v závislosti na komplexitě a významu daného řízení, např. podat návrh na zahájení správního řízení, aktivně se tohoto řízení účastnit, vyjadřovat v něm své názory. Lze si jen těžko představit, proč by děti neměly mít samostatně právo třeba žádat o přístup k informacím.²⁷ Jak ale ukázal medializovaný případ Jakuba Čecha, mohou se děti při realizaci těchto práv setkat s diskriminací z hlediska věku.²⁸

Tradičně jsou u dětí v českém právní řádu omezována práva hlasovací, a to jak v kontextu voleb do Parlamentu ČR a orgánů územní samosprávy, tak při vnitřním rozhodování většiny spolků, včetně těch, jejichž členem se může stát i dítě. V důsledku výše uvedeného tak děti v České republice nemají žádné zastoupení v reprezentativních orgánech, přestože představují poměrně významný segment populace. To, že tradičně uplatňovaná hranice 18 let pro výkon volebního práva není „vytesána do kamene“, dobře ilustruje

²⁴ Viz např. FRUMAROVÁ, K. – ŠKUREK, M. Obecná ustanovení o řízení ve správním soudnictví. In: FRUMAROVÁ, K. – GRYGAR, T. a kol. *Správní soudnictví*. Praha: Leges, 2022, s. 133–134.

²⁵ Viz § 29 odst. 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, a § 100 odst. 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, který se dle § 64 zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů, uplatní i v řízení před správními soudy.

²⁶ Právní úprava obsažená v o. z. tuto otázku ponechává na úpravě ve stanovách spolku. Možnost dítěte do 18 let stát se členem některého ze spolků, které v ČR fungují, se spolek od spolku značně liší. Při nahlédnutí do veřejně přístupného rejstříku spolků jsme u spolků, jejichž činnost je zaměřena na ochranu životního prostředí a které mají celostátní působnost, zjistili, že některé z nich přijímají členy až od 18 let (např. Hnutí DUHA – Friends of the Earth Czech Republic), některé spolky věkovou hranici pro členství neupravují, ale u členů do 15 let vyžadují písemný souhlas zákonného zástupce (např. Česká společnost ornitologická, Český svaz ochránců přírody, Hnutí Brontosaurus). Jiné spolky přijímají členy až od 15 let a písemný souhlas zákonného zástupce jako podmínku ve stanovách nezmiňují (např. Arnika, Děti Země, Fridays for Future, NESEHNUTÍ).

²⁷ Česká právní úprava přístupu k informacím dle zákona č. 123/1998 Sb. nestanoví věkovou hranici pro podání žádosti o informaci. Srov. HAK, J. Kapitola 3. Česko. In: HAK, J. – VÍCHA, O. *Právo na informace o životním prostředí ve středoevropském kontextu*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 47–48.

²⁸ Jakub Čech se stal v České republice známým tím, že ještě jako nezletilý upozorňoval na pochybení řady místních politiků a úřadů v jeho rodném Prostějově. Při svých aktivitách narážel na ignorování jeho žádosti o informace nebo jeho podání úřadům, nemožnost založit si před dosažením zletilosti datovou schránku nebo nemožnost stát se kvůli věku členem spolku. Svou situaci ve věku 16 let vyřešil tím, že požádal o přiznání svéprávnosti. Okresní soud jeho žádosti vyhověl. Viz např. KABÁTOVÁ, Š. Už ve 14 letech „vyškolil“ úředníky. V 16 soud urputného aktivistu zploleťnil. *Lidovky.cz* [online]. 10. 2. 2017 [cit. 2023-10-20]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/domov/uz-ve-ctrnacti-letech-vyskolil-uredniky-ted-soud-mladeho-aktivistu-zploleťnil.A170210_101557_In_domov_sk_>.

příklad Rakouska, kde již od roku 2007 byla snížena hranice pro výkon aktivního volebního práva na 16 let.²⁹ V České republice je však hranicí pro výkon volebního práva dosažení věku 18 let a není nám známo, že by existoval spolek specificky zaměřený na ochranu práv dětí. Zatím tedy v České republice spoléháme na to, že zájmy dětí budou reprezentovat rodiče při výkonu svých politických práv.

1.2 Postavení dětí podle Úmluvy o právech dítěte

Úmluva OSN o právech dítěte (dále jen „Úmluva“) je „nejúspěšnější lidskoprávní úmluvou z hlediska její univerzální platnosti“.³⁰ Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989.³¹ Doposud ji ratifikovalo 196 států světa s výjimkou Spojených států amerických, které Úmluvu pouze podepsaly. Česká a Slovenská Federativní republika Úmluvu podepsala již v roce 1990 a ratifikována byla v roce 1991.³² Česká republika následně ratifikovala také všechny tři opční protokoly k Úmluvě.³³

Úmluva v čl. 1 „dítě“ obecně definuje jako „každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve“. Obecné vymezení dítěte v čl. 1 Úmluvy je v některých dalších člancích Úmluvy specifikováno, ale lze sledovat tendenci oslabování významu zletilosti nabyté ještě před dovršením 18. roku věku.³⁴

Hlavním východiskem Úmluvy je uznání postavení dítěte jako subjektu práv, jehož „lidství má stejnou kvalitu jako lidství dospělého“.³⁵ Úmluva potvrdila, že je dítě jakožto subjekt práv zahrnuto v kategorii nositelů práv označovaných v lidskoprávních dokumentech jako „každý“.³⁶

Základními principy, na kterých je Úmluva založena, jsou:

- v prvé řadě nejlepší zájem dítěte jako východisko pro řešení jakékoli záležitosti týkající se dítěte (čl. 3),
- dále zákaz diskriminace při realizaci práv dítěte dle Úmluvy (čl. 2),
- právo na zachování života, přežití a zdravý vývoj (čl. 6) a
- participační práva dítěte (čl. 12).³⁷

²⁹ Podrobněji k efektům na míru participace viz např. AICHHOLZER, J. – KRITZINGER, S. Voting at 16 in Practice: A Review of the Austrian Case. In: EICHHORN, J. – BERGH, J. (eds). *Lowering the Voting Age to 16 – Learning from Real Experiences Worldwide*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2020, s. 81–102.

³⁰ DUŠKOVÁ, Š. – HOFSCHEIDEROVÁ, A. – KOUŘILOVÁ, K. *Úmluva o právech dítěte. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. XXV.

³¹ Convention on the Rights of the Child, adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989.

³² Úmluva OSN o právech dítěte byla ve Sbírce zákonů publikována ve formě Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o sjednání Úmluvy o právech dítěte.

³³ Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů (přijat v roce 2000, ratifikován ČR). Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o prodeji dětí, dětské prostituci a dětské pornografii (přijat v roce 2000, ratifikován ČR). Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte zavádějící postup předkládání oznámení (přijat v roce 2011, ratifikován ČR).

³⁴ DUŠKOVÁ, Š. – HOFSCHEIDEROVÁ, A. – KOUŘILOVÁ, K. *Úmluva o právech dítěte. Komentář*, s. 3 an.

³⁵ Ibidem, s. XXVIII.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, s. XXXI.

Jsou to právě participační práva dětí, v nichž se nejvýrazněji projevila změna ve vnímání postavení dítěte, kterou přinesla Úmluva. Podle Úmluvy tak dítě již není jen „zvlášť zranitelnou osobou, které je třeba z tohoto důvodu poskytovat péči a ochranu, ale je rovněž aktivním subjektem, nadaným vlastní právní osobností a vlastní autonomií“.³⁸ Participaci dětí na rozhodování o všech záležitostech, které se jich dotýkají, je nutné vnímat také jako projev práva na zachování lidské důstojnosti. A jak dodávají autorky česko-slovenského komentáře Úmluvy, „je to právě absolutní imperativ lidské důstojnosti, který zapovídá, aby konkrétní člověk, bez ohledu na důvod jeho zvláštní zranitelnosti, jímž může být nejen nízký věk, ale rovněž i věk příliš vysoký anebo zdravotní postižení tohoto člověka, byl postaven státní mocí či jednáním soukromoprávních subjektů do role objektu“.³⁹

Co se týče případných rozdílů v rozsahu práv přiznaných dětem na národní a mezinárodní úrovni, je nutné vždy aplikovat tu úpravu, která přiznává základní práva ve větším rozsahu. Přistoupením k Úmluvě tedy došlo ke zvýšení hmotněprávního standardu ochrany práv dětí, ale také k posílení kvality jejich implementace, a to jak z hlediska procesních a participačních práv dětí, tak z hlediska existence dalších monitorovacích mechanismů a možnosti obrátit se v případě porušení práv garantovaných Úmluvou kromě vnitrostátních orgánů také na orgány mezinárodní.

2. A co nenarozené (budoucí) děti?

Někdy se zmiňuje, že současné děti už jsou naše budoucí generace. Pojem „budoucí generace“ (anglicky *future generations*) zahrnuje především ty lidské bytosti, které se ještě nenarodily, ale v budoucnosti se narodí. U této skupiny můžeme rozlišit lidské bytosti, které již byly počaty, ale zatím se nenarodily (pro tyto se používá pojem *nasciturus*), a lidské bytosti, které zatím nebyly ani počaty.

Ochrana práv nenarozených dětí, pokud ji právní řád vůbec poskytuje, se vztahuje především na nascitury a její kořeny můžeme nalézt už v římském právu.⁴⁰ V mezinárodním právu se právo již počatého, ale zatím nenarozeného dítěte na ochranu objevilo poprvé v roce 1924 v tzv. Ženevské deklaraci práv dítěte, která však nebyla pro jednotlivé státy závazná.⁴¹ Teprve Úmluva o právech dítěte z roku 1989 představuje závaznou mezinárodní úmluvu, ochranu práv nasciturů však záměrně neobsahuje, zároveň ji ale nevyklučuje a podle čl. 41 ponechává na jednotlivých státech, aby zakotvily vyšší standard ochrany práv dětí, včetně rozšíření definice dítěte i na dobu od jeho početí.⁴²

Na římskoprávních základech je postavena ochrana práv nasciturů v českém právním řádu. Podle čl. 6 odst. 1 věty druhé Listiny platí, že „[l]idský život je hoden ochrany již před narozením“. Ustanovení § 25 o. z. pak stanoví, že „na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“

Český právní řád jde ale ještě dál a obsahuje také závazek státu chránit životní prostředí i pro budoucí generace. Tento závazek vyplývá z čl. 7 Ústavy České republiky⁴³ (dále jen

³⁸ Ibidem, s. 202.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 69.

⁴¹ DUŠKOVÁ, Š. – HOFSCHEIDEROVÁ, A. – KOUŘILOVÁ, K. *Úmluva o právech dítěte. Komentář*, s. XXVI.

⁴² Ibidem, s. 10.

⁴³ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

„Ústava“), který je třeba interpretovat v souladu s preambulí Listiny, jež připomíná odpovědnost státu „*vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi*“. Husseiní v té souvislosti uvádí, že preambule Listiny v této části „*neakcentuje pouze (vnitrostátní) ekologický rozměr, ale zároveň se hlásí k závazkům globálního charakteru. Rovněž tím svým zaměřením i do budoucna vystupuje z přítomného okamžiku a dotýká se skutečnosti, že lidské společenství netvoří pouze živí, ale rovněž generace minulé a generace dosud nenarozené.*“ Husseiní zdůrazňuje vazbu této části preambule Listiny nejen na čl. 7 Ústavy, ale také na čl. 11 odst. 3, čl. 14 odst. 3 a čl. 35 Listiny a dodává, že „*zvláště vzhledem k vazbě na tyto konkrétní články nabývá jistý normativní potenciál preambule na významu*“.

Na zákonné úrovni se zmínka o odpovědnosti vůči budoucím generacím objevuje v preambuli a v § 6 zákona o životním prostředí⁴⁴ a v § 108 atomového zákona.⁴⁵ U prvního z uvedených zákonů nás zmínka vzhledem k roku jeho přijetí (1992) nepřekvapí,⁴⁶ jde o podobnou formulaci, která je součástí preambule Listiny. Ustanovení § 6 zákona o životním prostředí definuje pro celý český právní řád princip udržitelného rozvoje, kterým je „*ta-
kovy rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.*“ U atomového zákona z roku 2016 je zohlednění zájmů budoucích generací ve srovnání s jinými právními předpisy přijatými za posledních dvacet let překvapivější, ale vzhledem k závažnosti problematiky nakládání s radioaktivním odpadem a vyhořelým palivem je zařazení zmínky o odpovědnosti vůči budoucím generacím logické.

Ochranu oprávněných zájmů budoucích generací na příznivé životní prostředí, včetně bezpečného klimatu, by měl zajišťovat v první řadě stát v rámci plnění své ústavní odpovědnosti dle čl. 7 Ústavy.⁴⁷ Není ale vyloučeno, dokonce považujeme za zcela namístě, pokud budou zájmy budoucích generací v případě nedostatečné ochrany nebo nečinnosti státu hájit nevládní organizace, jejichž hlavním účelem je ochrana životního prostředí. Těmto subjektům totiž mezinárodní právo (Aarhuská úmluva,⁴⁸ Espoo úmluva⁴⁹) i právo EU⁵⁰ zaručuje privilegované postavení pro účast v rozhodovacích procesech a přístup k ochranné právo před správními orgány i soudy.

⁴⁴ Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů. Preambule tohoto zákona uvádí: „*Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky [...] vědomo si své odpovědnosti za zachování příznivého životního prostředí budoucím generacím a zdůrazňující právo na příznivé životní prostředí jakožto jedno ze základních práv člověka.*“

⁴⁵ Zákon č. 263/2016 Sb., atomový zákon, ve znění pozdějších předpisů. V § 108 odst. 2 atomový zákon stanoví: „*S radioaktivním odpadem a vyhořelým jaderným palivem lze nakládat pouze tak, aby současným i budoucím generacím nebyla způsobena nepřiměřená technická, ekonomická a společenská zátěž.*“

⁴⁶ Na počátku 90. let byla nejen v České republice, ale i na unijní a globální úrovni přijata řada významných právních předpisů a mezinárodních smluv zaměřených na ochranu životního prostředí. V České republice jde nejen o zákon č. 17/1992 Sb., ale také o zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, zákon č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí, nebo zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu. Srov. DAMOHORSKÝ, M. Kapitola I. Základy ochrany životního prostředí. In: DAMOHORSKÝ, M. a kol. *Právo životního prostředí*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 19.

⁴⁷ Blíže viz VOMÁČKA, V. – TOMOSZEK, M. – TOMOSZKOVÁ, V. Komentář čl. 35. In: HUSSEINI, F. – BARTOŇ, M. – KOKEŠ, M. – KOPA, M. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*, s. 984–986.

⁴⁸ Úmluva EHK OSN o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí, která byla vyhlášena ve Sbírce mezinárodních smluv ČR pod č. 124/2004 Sb. m. s.

⁴⁹ Úmluva EHK OSN o posuzování vlivů na životní prostředí přesahující hranice států, která byla ve Sbírce mezinárodních smluv ČR vyhlášena pod č. 91/2001 Sb. m. s.

⁵⁰ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2003/35/ES ze dne 26. května 2003 o účasti veřejnosti na vypracovávání některých plánů a programů týkajících se životního prostředí a o změně směrnic Rady 85/337/EHS a 96/61/ES, pokud jde o účast veřejnosti a přístup k právní ochraně. Na tuto směrnici navazují Směrnice Evropského parlamentu a Rady

3. Práva dětí dotčená negativními dopady poškozování životního prostředí

OSN ve svých dokumentech z posledních několika let zdůrazňuje, že práva dětí jsou globálně, na celém světě ohrožena tzv. trojitou planetární krizí, spočívající v negativních dopadech klimatické změny, ztrátě druhové rozmanitosti (biodiverzity) a všeprostopující znečištění životního prostředí.⁵¹ Úmluva o právech dítěte sice právo na příznivé životní prostředí výslovně nezakotvuje, ale výkladem již bylo dovozeno, že dětem z Úmluvy toto právo vyplývá implicitně.⁵² Trojitá planetární krize, zahrnující i tíživé dopady klimatické změny, se však dotýká nejen práva na příznivé životní prostředí, ale významně zasahuje také do dalších práv dětí v Úmluvě výslovně zakotvených.

3.1 Komentář č. 26 k Úmluvě o právech dítěte

Odpověď na otázku, do kterých práv dětí je zasaženo v důsledku trojité planetární krize, přináší Komentář č. 26 k Úmluvě, který v srpnu 2023 vydal Výbor pro práva dítěte. Smyslem komentářů (anglicky *general comment*)⁵³ je upozornit státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, na témata a problémy, jimž by měla být ze strany smluvních stran při implementaci a aplikaci Úmluvy věnována pozornost. Komentáře interpretují Úmluvu, ale nemají závaznou povahu. Komentář č. 26 interpretuje práva dítěte v kontextu životního prostředí se zvláštním zaměřením na klimatickou změnu.⁵⁴

Komentář č. 26 navazuje na rezoluce Výboru pro lidská práva⁵⁵ a Valného shromáždění OSN,⁵⁶ které na mezinárodní úrovni uznaly *lidské právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí*, a zdůrazňuje, že toto lidské právo je nezbytné pro plnohodnotné uplatňování širokého okruhu práv dítěte zaručených Úmluvou.⁵⁷ Zároveň uvádí, že zhoršení kvality životního prostředí, včetně dopadů klimatické změny, nepříznivě zasahuje možnost dětí uplatňovat jejich práva, a zdůrazňuje zvláštní zranitelnost dětí vůči znečištění životního prostředí, včetně negativních dopadů klimatické změny. Míra této zranitelnosti může být u některých skupin dětí ještě vyšší, např. u dětí s postižením, dětí patřících k různým menšinám či domorodým skupinám obyvatelstva (anglicky *indigenous children*) či u dětí žijících v oblastech, které jsou zvláště náchylné k přírodním katastrofám.⁵⁸

2011/92/EU ze dne 13. prosince 2011 o posuzování vlivů některých veřejných a soukromých záměrů na životní prostředí a Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/75/EU ze dne 24. listopadu 2010 o průmyslových emisích (integrované prevenci a omezování znečištění).

⁵¹ Komentář č. 26, odst. 1.

⁵² O existenci tohoto práva se zmiňuje také Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí ve věci klimatické žaloby. Viz rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 2. 2023, č. j. 9 As 116/2022–166, odst. 155.

⁵³ Všech 26 doposud vydaných komentářů Výboru OSN pro práva dítěte je možné nalézt v databázi UN Treaty Body Database. In: *ohchr.org* [online]. Dostupné z: <https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11>.

⁵⁴ Komentář č. 26, odst. 5.

⁵⁵ UN Human Rights Council Resolution No. 48/13 *The human right to clean, healthy and sustainable environment* (A/HRC/RES/48/13, adopted on 8 October 2021).

⁵⁶ UN General Assembly Resolution No. 76/300 *The human right to clean, healthy and sustainable environment* (A/RES/76/300, adopted on 28 July 2022).

⁵⁷ Komentář č. 26, odst. 8.

⁵⁸ *Ibidem*, odst. 14.

Komentář č. 26 navíc konstatuje, že bezprecedentní environmentální krize a z ní vyplývající potíže při uplatňování práv dětí vyžadují dynamickou interpretaci Úmluvy⁵⁹ – ta je nezbytným předpokladem efektivního uplatňování nejen práva dětí na příznivé životní prostředí, ale i ostatních práv, jejichž realizace je znečištěním životního prostředí či negativními dopady klimatické změny dětem ztížena.

3.2 Práva dětí dotčená poškozováním životního prostředí

Mezi práva dětí garantovaná Úmluvou, která jsou dotčená poškozováním životního prostředí, Komentář č. 26 řadí:

- právo na to nebyt diskriminován (čl. 2) mimo jiné poškozením životního prostředí,
- právo na to, aby při vydávání a implementaci všech environmentálních rozhodnutí byl zohledňován nejlepší zájem dětí (čl. 3) a aby u těch rozhodnutí, která mohou mít závažný dopad na děti, bylo provedeno posouzení dopadů na práva dětí umožňující rovněž efektivní a smysluplnou participaci dětí,
- právo na život, přežití a vývoj (čl. 6),
- participační práva dle čl. 12,
- svobodu projevu (čl. 13) a svobody shromažďovací a sdružovací (čl. 15),
- právo na informace (čl. 13 a 17),
- právo nebyt vystaven jakékoliv formě násilí (čl. 19), včetně poškození životního prostředí, které je považováno za strukturální násilí,
- právo na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně zdravotního stavu a na využívání rehabilitačních a léčebných zařízení a přístup k nim (čl. 24),
- právo dítěte na výhody sociálního zabezpečení (čl. 26),
- právo dítěte na nezbytnou životní úroveň (čl. 27),
- právo na rovný přístup ke vzdělání, včetně rozvoje úcty k přírodě [čl. 28 a 29 odst. 1 písm. e)],
- práva dětí příslušících k menšinám (čl. 30),
- právo na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti (čl. 31).

3.3 Právo dítěte na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí

Jak již bylo uvedeno výše, Úmluva právo dítěte na „příznivé životní prostředí“ nebo slovy rezoluce Valného shromáždění OSN 76/300 na „čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí“ sice výslovně nezakotvuje, ale výkladem Úmluvy byla existence tohoto práva dovozena.⁶⁰

Komentář č. 26 je obzvlášť cenný v tom, že vymezuje i základní obsah práva dítěte na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí, které zahrnuje substantivní (hmotněprávní)

⁵⁹ Ibidem, odst. 9.

⁶⁰ Ibidem, odst. 63.

prvky i procesní prvky.⁶¹ Z Komentáře č. 26 tedy plyne to, co už bylo uvedeno k právu na příznivé životní prostředí v Listině,⁶² tedy že jde o právo kompozitní, které má mimo jiné hmotněprávní i procesní složku a každá z těchto složek obsahuje více prvků, které ji naplňují.

Hmotněprávní prvky práva dítěte na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí podle Komentáře č. 26 zahrnují:

- právo na čistý vzduch,
- právo na bezpečné a stabilní klima,
- právo na zdravé ekosystémy a biologickou rozmanitost,
- právo na bezpečnou vodu a její dostatek,
- právo na zdravé a udržitelné potraviny a
- právo na netoxické prostředí.⁶³

K efektivnímu naplňování výše uvedených hmotněprávních prvků práva Výbor OSN pro práva dítěte doporučuje, aby státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, bezodkladně přijaly opatření vyjmenovaná v odstavci 65, např. zlepšit kvalitu ovzduší snížením znečištění ovzduší, aby se zabránilo dětské úmrtnosti, zejména u dětí do 5 let věku [písm. a)] nebo zajistit přístup k bezpečné a kvalitní vodě, hygienickým zařízením a zdravým vodním ekosystémům, aby se zabránilo šíření nemocí přenášených vodou mezi dětmi [písm. b)].

Z Komentáře č. 26 vyplývá, že právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí dle Úmluvy je třeba interpretovat dynamicky a prostřednictvím teorie životních potřeb,⁶⁴ což podle nás platí i ve vztahu k právu na příznivé životní prostředí dle čl. 35 Listiny.⁶⁵

Bez možnosti dýchat čistý vzduch, pít čistou, nezávadnou vodu a mít jí dostatek pro uspokojení všech životních potřeb, jíst pro zdraví nezávadné a udržitelné potraviny, žít v netoxickém prostředí, které má bezpečné a stabilní klima, nemůžeme hovořit nejen o lidském právu na příznivé životní prostředí, ale ani o právu na život, které Úmluva o právech dítěte vnímá zcela správně nejen v kontextu práva nebýt zbaven života, ale i jako právo na důstojný život a zdravý vývoj.⁶⁶ Autorky česko-slovenského komentáře k Úmluvě přitom dodávají: „*životy dětí nejsou přitom nejvíce ohroženy negativními zásahy ze strany států, daleko více jsou děti ohroženy nedostatečnou realizací pozitivních závazků států – nedostatkem jídla, pitné vody či zdravotní péče [...]*“.⁶⁷ Z právě uvedeného je patrné těsné

⁶¹ Ibidem, odst. 64 (*substantive elements*) a odst. 66 (*procedural elements*).

⁶² TOMOSZKOVÁ, V. – TOMOSZEK, M. Esenciální obsah práva na příznivé životní prostředí. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Právo na příznivé životní prostředí: nové interpretační přístupy*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, s. 138, 140. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/books/Mullerova-Pravo_na_priznive_zivotni_prostredi.pdf>.

⁶³ Komentář č. 26, odst. 64.

⁶⁴ K teorii potřeb jako justifikační bázi lidských práv v češtině viz HAPLA, M. *Utilitarismus a filozofie lidských práv*. Praha: Leges, 2022, s. 127–160. K této teorii doporučujeme zejména zahraniční literaturu, v kontextu environmentálních práv a negativních důsledků klimatické změny zejména teorii lidských potřeb Iana Gougha a Lena Doyala: DOYAL, L. – GOUGH, I. *A Theory of Human Need*. New York: Palgrave Macmillan, 1991, a GOUGH, I. *Climate Change and Sustainable Welfare: The Centrality of Human Needs*. *Cambridge Journal of Economics*. 2015, Vol. 39, No. 5, s. 1191–1214.

⁶⁵ VOMÁČKA, V. – TOMOSZEK, M. – TOMOSZKOVÁ, V. *Komentář čl. 35*, s. 994, odst. 74. Poprvé jsme tuto myšlenku vyjádřili zde: TOMOSZKOVÁ, V. – TOMOSZEK, M. *Esenciální obsah práva na příznivé životní prostředí*, s. 138.

⁶⁶ Srov. DUŠKOVÁ, Š. – HOFSCHEIDEROVÁ, A. – KOUŘILOVÁ, K. *Úmluva o právech dítěte. Komentář*, s. 109.

⁶⁷ Ibidem, s. 108.

propojení práva na život a práva na příznivé životní prostředí – právo na příznivé životní prostředí konkretizuje závazky státu k zajištění takové kvality životního prostředí, která nejen dětem zajistí podmínky pro důstojný život a zdravý vývoj.

Procesní prvky práva dítěte na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí zahrnují podle odstavce 66 Komentáře č. 26 přístup dětí k informacím o životním prostředí, účast dětí v rozhodovacích procesech a garanci přístupu ke spravedlnosti vstřícné k dětem, včetně zajištění účinných opravných prostředků. Velmi zajímavé je v této souvislosti také doporučení, aby smluvní strany Úmluvy ve vazbě na základní princip Úmluvy, kterým je nejlepší zájem dítěte,⁶⁸ zavedly jako součást stávajících procesů posuzování vlivů na životní prostředí či jako samostatnou proceduru posouzení vlivů na práva dětí. Takovému posouzení by dle Komentáře č. 26 měly podléhat kromě konkrétních projektů a koncepcí také návrhy právních předpisů, veřejných rozpočtů či rozhodnutí související s ochranou životního prostředí.⁶⁹

3.4 Přístup dětí k právní ochraně

Mezi obecnými opatřeními k provádění práv zakotvených Úmluvou se Komentář č. 26 ve smyslu čl. 4 Úmluvy⁷⁰ věnuje také problematice přístupu k právní ochraně, a to především ve světle zvyšujícího se počtu případů environmentální či klimatické litigace, v nichž děti vystupují v pozici žalobců či stěžovatelů. I když jsou děti uznány za nositele práv dle Úmluvy, narážejí kvůli svému postavení v mnoha státech na překážky při uznání jejich aktivní legitimace. Podle Komentáře č. 26 by smluvní strany Úmluvy měly dětem zajistit přístup ke spravedlnosti, včetně stížnostních mechanismů, které budou vstřícné k dětem, budou inkluzivní a genderově citlivé. Cílem je umožnit dětem, aby se mohly účinně domáhat svých práv dotčených poškozováním životního prostředí prostřednictvím soudních, kvazi-soudních a mimosoudních mechanismů ochrany práv, včetně národních lidskoprávních mechanismů. Naplnění tohoto cíle vyžaduje odstranění překážek pro děti při zahájení řízení, úpravu pravidel aktivní legitimace a zmocnění národních institucí pro lidská práva přijímat stížnosti od dětí.⁷¹

Komentář č. 26 dále v oblasti přístupu dětí ke spravedlnosti v environmentálních věcech doporučuje zavést mechanismy kolektivní ochrany práv, jako jsou hromadné žaloby a litigace ve veřejném zájmu, a prodloužit promlčecí lhůty týkající se porušování práv dětí v důsledku poškození životního prostředí.⁷²

S ohledem na složitost environmentálních případů zahrnujících poškození životního prostředí v důsledku přeshraničních účinků, příčinných souvislostí a kumulativních dopadů vyžaduje Komentář č. 26, aby děti měly k dispozici účinné právní zastoupení. Soudní

⁶⁸ Viz čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, podle kterého musí být zájem dítěte „předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány“.

⁶⁹ Komentář č. 26, část IV, odstavec 75–77.

⁷⁰ Čl. 4 Úmluvy o právech dítěte zní: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná zákonodárná, správní a jiná opatření k provádění práv uznaných touto úmluvou. Pokud jde o hospodářská, sociální a kulturní práva, státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uskutečňují taková opatření v maximálním rozsahu svých prostředků a v případě potřeby i v rámci mezinárodní spolupráce.“

⁷¹ Komentář č. 26, odst. 83.

⁷² Ibidem, odst. 85.

spory jsou často zdlouhavým procesem a nadnárodní orgány obecně požadují před podáním stížnosti vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků. Komentář č. 26 proto zdůrazňuje, že děti by měly mít přístup k bezplatné právní pomoci či jiné vhodné formě právní asistence a měly by mít možnost být slyšeny v jakémkoli soudním nebo správním řízení, které se jich týká. V otázce nákladů řízení by smluvní strany Úmluvy měly zvážit opatření ke snížení nákladů, aby se omezilo finanční riziko pro ty, které iniciují případy ve veřejném zájmu na ochraně životního prostředí.⁷³

S cílem posílit odpovědnost veřejné moci a podpořit přístup dětí ke spravedlnosti v záležitostech životního prostředí požaduje Komentář č. 26, aby státy zvážily možnost přenesení důkazního břemena z dětí jako žalobců a úpravu pravidel pro stanovení příčinné souvislosti v případech, kde je mnoho proměnných a nedostatek informací.⁷⁴

4. Vymáhání klimatických závazků států a role dětí v klimatické litigaci

Jak ukazují případy, ve kterých byly zapojeny Luisa Neubauer,⁷⁵ Rabab Ali,⁷⁶ Rikki Held⁷⁷ nebo společně s dalšími také Greta Thunberg,⁷⁸ dnešní děti za podpory svých rodičů, environmentálních aktivistů, právníků a nevládních organizací nechtějí jen pasivně přihlížet liknavému přístupu států k naplňování mezinárodních závazků v oblasti ochrany životního prostředí a klimatu, ve kterém státy žehrají na nízkou vymahatelnost mezinárodního práva.

Jak uvádí Rodríguez-Garavito,⁷⁹ využívání lidskoprávních norem a soudních sporů k urychlení opatření v oblasti klimatu nebylo vždy samozřejmé. Jde vlastně o velmi pozoruhodný vývoj, když si uvědomíme, že od přijetí Stockholmské deklarace, která v roce 1972 poprvé zmínila v článku 1 právo člověka „na adekvátní podmínky pro život v prostředí takové kvality, která umožní důstojný a spokojený život“, trvalo mezinárodnímu společenství 40 let, než uznalo právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí za lidské právo. Doposud nemáme žádnou mezinárodní úmluvu globálního charakteru, která by toto lidské právo výslovně zakotvovala, výjimkou jsou pouze regionální úmluvy.⁸⁰

Nezbývá tak než přisvědčit tomu, co uvádí Jeffords a Gellers, že současný systém mezinárodního práva životního prostředí se prozatím ukázal jako neschopný dosáhnout omezení negativních dopadů lidské činnosti na životní prostředí, což vyplývá jednak z pokračující převahy států mezi aktéry na globální scéně, ale také z povahy mezinárodních dohod o životním prostředí, které se opírají hlavně o nezávazné nástroje a postrádají

⁷³ Ibidem, odst. 86.

⁷⁴ Ibidem, odst. 87.

⁷⁵ *Neubauer et al. v. Germany*, Bundesverfassungsgericht 1 BvR 2656/18, 1 BvR 288/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 78/20.

⁷⁶ *Rabab Ali v. Federation of Pakistan et al.*, Pakistan Constitutional Court, Constitutional Petition No. I of 2016, Islamabad.

⁷⁷ First Judicial District Court in Montana, *Rikki Held et al. v. State of Montana et al.*, Cause No. CDV-2020-307.

⁷⁸ *Sacchi et al. v. Argentina, Brazil, France, Germany & Turkey*. Committee on the Rights of the Child, No. CRC/C/88/D/104/2019 (Oct. 8, 2021).

⁷⁹ RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. Introduction. In: RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. (ed.). *Litigating the Climate Emergency. How Human Rights, Courts, and the Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023, s. 2.

⁸⁰ Africká charta práv člověka a národů přijatá v Banjalu v roce 1981 obsahuje v čl. 24 právo všech lidí na obecně uspokojivé životní prostředí příznivé pro jejich vývoj. Dodatkový protokol ze San Salvadoru k Americké úmluvě o lidských právech v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv obsahuje v čl. 11 právo na zdravé životní prostředí.

účinné donucovací mechanismy.⁸¹ Soudní spory před národními soudy s využitím základních práv a svobod zaručených na ústavní úrovni tak skýtají naději, že skrze lidská práva bude možné se domct i plnění mezinárodních závazků v oblasti ochrany životního prostředí a klimatu.

Klimatická litigace, jak jsou v zahraniční odborné literatuře souhrnně označovány případy, v nichž jsou v řízeních před správními či soudními nebo kvazi-soudními orgány cíleně vznášeny argumenty související s negativními dopady klimatické změny, je v posledním desetiletí na vzestupu⁸² a díky (nejen) Pařížské dohodě roste i počet případů založených na lidskoprávních argumentech, včetně těch, v nichž vystupují jako žalobci či stěžovatelé děti.

4.1 Pařížská dohoda a lidskoprávní klimatická litigace

Pařížská dohoda konkretizuje závazky smluvních stran Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (dále jen „UNFCCC“) a byla přijata 195 smluvními stranami UNFCCC v Paříži v prosinci 2015. Po roce 2020 nahradila do té doby platný Kjótský protokol. Stanovuje dlouhodobý cíl ochrany klimatu, kterým je udržet nárůst průměrné globální teploty výrazně pod hranici 2 °C v porovnání s obdobím před průmyslovou revolucí a usilovat o to, aby nárůst teploty nepřekročil hranici 1,5 °C.⁸³ Státy mají podle Pařížské dohody povinnost stanovit si vnitrostátní redukční příspěvky (anglicky *national reduction contributions*), kterými vyjadřují svůj podíl na dosažení cíle Pařížské dohody. Každých pět let od roku 2018 probíhá proces tzv. globálního posuzování dlouhodobých cílů (anglicky *stocktake*), který by měl vést k postupnému navyšování ambice s tím, že okolo roku 2100 by se globální emise měly blížít nule.

Odborníci zabývající se klimatickou litigací se shodují, že Pařížská dohoda zásadním způsobem ovlivnila statistiku případů, ve kterých se argumentuje lidskými právy.⁸⁴ Rodríguez-Garavito uvádí, že do roku 2015, kdy byla Pařížská dohoda přijata, evidoval po celém světě pouze 19 soudních sporů týkajících se klimatické změny založených na zásadách do lidských práv oproti 148 případům, které byly zahájeny po přijetí Pařížské dohody (prosinec 2015) do prosince 2021.⁸⁵ Pařížská dohoda ani UNFCCC nejsou lidskoprávními úmluvami, ale Pařížská dohoda svým způsobem otevřela dveře pro lidskoprávní argumenty v soudních sporech o klimatických závazcích.

Pařížská dohoda v odstavci 11 preambule uvádí, že „smluvní strany by měly při přijímání opatření k řešení změny klimatu respektovat, podporovat a brát v úvahu své přísluš-

⁸¹ JEFFORDS, C. – GELLERS, J. C. Chapter 2. Implementing Substantive Constitutional Environmental Rights. A Quantitative Assessment of Current Practices Using Benchmark Rankings. In: DALY, E. – MAY, J. R. (eds). *Implementing Environmental Constitutionalism. Current Global Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 35.

⁸² Pro statistické údaje doporučujeme BURGER, M. – TIGRE, M. A. *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review*.

⁸³ Tento cíl byl zpřísněn na základě Glasgowského klimatického paktu přijatého na 26. konferenci smluvních stran (COP) Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC) konané v Glasgow v listopadu 2021, kde bylo rozhodnuto, že smluvní strany budou usilovat o omezení nárůstu globální teploty nikoli o 2 °C, ale o 1,5 °C.

⁸⁴ Viz např. DALY, A. *Climate Competence: Youth Climate Activism and Its Impact on International Human Rights Law*, s. 14. RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. Chapter 1. Litigating the Climate Emergency. In: RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. (ed.). *Litigating the Climate Emergency. How Human Rights, Courts, and the Legal Mobilization Can Bolster Climate Action*, s. 10.

⁸⁵ RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. Chapter 1. *Litigating the Climate Emergency*, s. 10. Na s. 40–81 přináší Rodríguez-Garavito přehled případů, jejichž lidskoprávní zaměření je možné ověřit také v databázi klimatické litigace, kterou spravuje Sabin Center for Climate Change Law při Právnické fakultě Kolumbijské univerzity v New Yorku. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/>>.

né závazky v oblasti lidských práv, práva na zdraví, práv domorodých obyvatel, místních komunit, migrantů, dětí, osob se zdravotním postižením a lidí ve zranitelném postavení a práva na rozvoj, stejně jako rovnost pohlaví, posilování postavení žen a mezigenerační spravedlnost“. Podle komentáře k Pařížské dohodě tato formulace v preambuli Pařížské dohody záměrně nevytváří nové lidskoprávní závazky smluvních stran, pouze odkazuje na ty stávající, které jednotlivým státům vyplývají z jejich vnitrostátního práva, ratifikovaných mezinárodních úmluv, případně z mezinárodního zvykového práva (*ius cogens*)⁸⁶ a v případě členských států EU také z práva EU.

V otázce, zda by stávající lidskoprávní závazky států měly být zohledňovány také v míře ambice při stanovování národních redukčních příspěvků, se autoři komentáře k Pařížské dohodě přiklání k tomu, že ano, a k tomuto závěru dospívají na základě systémového výkladu Pařížské dohody jako celku.⁸⁷ Pařížská dohoda nestanovuje přesně definované klimatické závazky, nechává to na jednotlivých státech, právě proto je třeba na státy vyvíjet vnitrostátně tlak.⁸⁸

Česká republika Pařížskou dohodu podepsala v dubnu 2016 a ratifikovala 5. října 2017.⁸⁹ Pro Českou republiku jako členský stát EU platí společný redukční příspěvek EU, který je v rámci implementace opatření Zelené dohody pro Evropu a balíčku „Fit for 55“ nastaven tak, že do roku 2030 dojde ke snížení emisí za celou EU o 55 % oproti roku 1990.⁹⁰ Tento revidovaný společný příspěvek EU byl schválen v dubnu 2023 nařízením 2023/857,⁹¹ ve kterém jsou nastaveny i revidované příspěvky jednotlivých členských států k dosažení společného příspěvku EU.

4.2 Role dětí v lidskoprávní klimatické litigaci

Zapojení dětí do klimatické litigace založené na lidskoprávních argumentech dává klimatickým problémům konkrétnost, a to ve smyslu dopadu na konkrétní osoby, navíc ze zranitelné skupiny.⁹² Jak již bylo zmíněno, klimatická litigace obecně představuje důležitý prvek ve vynuocování vnitrostátní implementace mezinárodně zakotvených klimatických cílů. Není proto překvapivé, že v mezinárodním kontextu je vývoj klimatické litigace dlouhodobě sledován, a to včetně role dětských stěžovatelů v ní. Uvažujeme-li specificky o soudní ochraně environmentálních práv, jejich uplatňování dětmi s sebou nese několik významných faktorů, které mohou být rozhodující pro výsledek řízení.

⁸⁶ CARAZO, M. P. 6. Contextual Provisions (Preamble and Article 1). In: KLEIN, D. – CARAZO, M. P. – DOELLE, M. – BULMER, J. – HIGHAM, A. (eds). *The Paris Agreement on Climate Change. Analysis and Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 115.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 116.

⁸⁸ RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 33.

⁸⁹ Pařížská dohoda byla ve Sbírce mezinárodních smluv vyhlášena jako Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 64/2017 Sb., o sjednání Pařížské dohody, přijaté v Paříži dne 12. prosince 2015.

⁹⁰ Původní společný cíl EU spočíval ve snížení emisí o 40 % oproti hodnotám z roku 1990. Revidovaný společný redukční příspěvek EU 55 % byl předán Sekretariátu UNFCCC v říjnu 2023 v rámci španělského předsednictví v Radě EU. Viz Podání Generálního sekretariátu Rady EU odeslané jménem EU a jejích členů Sekretariátu UNFCCC ohledně aktualizace vnitrostátně stanoveného příspěvku Evropské unie a jejích členských států ze dne 17. 10. 2023. Dostupné v češtině z: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14286-2023-INIT/cs/pdf>>.

⁹¹ Viz Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2023/857 ze dne 19. dubna 2023, kterým se mění nařízení (EU) 2018/842 o závazném každoročním snižování emisí skleníkových plynů členskými státy v období 2021–2030 přispívajícím k opatřením v oblasti klimatu za účelem splnění závazků podle Pařížské dohody a nařízení (EU) 2018/1999.

⁹² RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 33.

4.2.1 Budou to muset snášet déle než my

Na prvním místě je ve vztahu k životnímu prostředí důležité, že už současné děti se budou s následky zhoršeného stavu životního prostředí potýkat déle než současní dospělí a nejvíce na ně budou negativní průvodní jevy dopadat s ohledem na to, že se jejich organismus stále vyvíjí. Zároveň bude generace současných dětí muset v budoucnu environmentální problémy nevyhnutelně řešit. Při snaze zvrátit dnes nastartované negativní trendy ve vývoji životního prostředí, zejména klimatu, budou možná příslušníci této generace muset přijímat drastická opatření. Metaforicky je tedy lze označit za budoucí generace, které jsou již dnes tady.⁹³ Přitom není výjimkou, že ústavní dokumenty s myšlenkou odpovědnosti vůči budoucím generacím pracují.⁹⁴

4.2.2 Děti jsou zranitelnější, protože jsou ještě ve vývoji

Druhým faktorem je postavení dětí coby zvláště zranitelné skupiny. Zranitelnost je jedním z klíčových pojmů souvisejících s lidskými právy, která mají coby protivětšinná opatření primárně sloužit právě k ochraně zranitelných skupin.⁹⁵ Je podrobně zdokumentováno, že všechny plošné celospolečenské nebo globální výzvy dopadají v největší míře a nejhůře právě na osoby, které patří do zranitelných skupin, protože mají nejvíce omezené možnosti se proti negativním dopadům bránit.⁹⁶ Mezi stěžovateli ze zranitelných skupin se v environmentálních případech objevují nejen děti, ale třeba také senioři⁹⁷ nebo etnické menšiny.⁹⁸ V případě negativních dopadů nekvalitního životního prostředí je pro zranitelné skupiny obtížnější se jim bránit (např. přestěhování se jinam), je pro ně složitější i uplatnění jejich práv před soudy, např. z důvodu nedostupnosti bezplatné právní pomoci.

4.2.3 Zvýšená míra ochrany dětí

Třetím důležitým faktorem je zvýšená míra ochrany dětí, která se projevuje jak na národní úrovni,⁹⁹ tak v mezinárodní rovině právě existencí Úmluvy o právech dítěte.¹⁰⁰ Přiznání

⁹³ Ibidem, s. 38 – důsledky v roce 2050 nebo 2100 se týkají lidí, kteří už tady jsou!

⁹⁴ Preamble Listiny, viz také čl. 20a Německé spolkové ústavy (Grundgesetz).

⁹⁵ Srov. např. TURNER, B. S. *Vulnerability and Human Rights*. State College: Penn State University Press, 2006; FINE-MAN, M. A. – GREAR, A. (eds). *Vulnerability: Reflections on A New Ethical Foundation for Law and Politics*. Farnham: Ashgate, 2013. V kontextu klimatické změny viz také KOTZÉ, L. The Anthropocene, Earth System Vulnerability and Socio-Legal Injustice in an Age of Human Rights. *Journal of Human Rights and the Environment*. 2019, Vol. 10, No. 1, s. 62–85.

⁹⁶ Ve vztahu ke klimatické změně jakožto globální výzvě viz např. *World Economic and Social Survey 2016. Climate Change Resilience: An Opportunity for Reducing Inequalities*. New York: UN Department of Economic & Social Affairs, 2016. Dostupné z: <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/WESS_2016_Report.pdf>.

⁹⁷ *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et al. v. Switzerland* (ECHR, no. 53600/20).

⁹⁸ Např. případy z Nového Zélandu (*Smith v. Attorney General* [2022] NZHC 1693), Austrálie (*Pabai Pabai and Guy Paul Kabai v. Commonwealth of Australia*, VID622/2021) nebo Brazílie (*Arayara Association of Education and Culture and others v. FUNAI, Copelmi Mineração Ltda. and FEPAM*, 5069057-47.2019.4.04.7100).

⁹⁹ Srov. především čl. 32 odst. 1 Listiny a komentáře k tomuto ustanovení odkazující na související judikaturu a zákonnou úpravu, např. v zákoníku práce, viz PEKAŘOVÁ, L. *Komentář k čl. 32*, s. 900–906. KRATOCHVÍL, J. *Komentář k čl. 32*. In: KÜHN, Z. – KRATOCHVÍL, J. – KMEC, J. – KOSAŘ, D. a kol. *Listina základních práv a svobod. Velký komentář*. Praha: Leges, 2022, s. 1136–1150.

¹⁰⁰ Viz *Sacchi et al. v. Argentina, Brazil, France, Germany & Turkey*. Committee on the Rights of the Child, No. CRC/C/88/D/104/2019 (Oct. 8, 2021), RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 13.

větší míry ochrany a širšího rozsahu práv dětem umožňuje zasadit environmentální práva do kontextu práv dětí a plastičtěji vykreslit negativní dopady v podobě omezení či dokonce porušení základních práv. V řadě již podaných klimatických žalob a na ně navazujících rozhodnutí se tak např. lze setkat s formulací práva dětí a budoucích generací na obyvatelnou planetu.¹⁰¹

Pokud výše uvedené shrneme a propojíme dohromady, lze říci, že děti jsou zvlášť zranitelná skupina, která je závislá na péči a ochraně dospělých, neboť má sama velmi omezené možnosti, jak se bránit proti zhoršování životního prostředí. Mohou se domáhat i takových práv, jako je právo si hrát nebo vyrůstat v bezpečném a zdravém prostředí, zároveň požívají zvláštní ústavní ochrany, primárně v důsledku již zmíněné závislosti na péči a pomoci dospělých.

Bohužel i při ochraně svých práv jsou děti závislé na tom, v jakém rozsahu jim dospělí ústavně a mezinárodně zakotvená práva přiznají, aniž by přitom bylo zvlášť zohledněno, co považují za důležité samy děti. Negativní dopady zhoršujícího se životního prostředí přitom na děti dopadnou v budoucnu nepoměrně hůře než dnes na dnešní dospělé. Z tohoto pohledu tedy děti mají nejužší vazbu k budoucím porušením práv v důsledku poškozeného životního prostředí. To vše výrazně posiluje argumenty, které mohou v environmentální litigaci děti uplatnit, a je zajímavé, že v některých jurisdikcích právě případy založené na porušování práv dětí byly případy přelomové, které poprvé vedly k úspěchu.¹⁰²

V České republice zatím strategická environmentální litigace postavená na právech dětí neprobíhá. V další části článku se zamyslíme nad tím, jaké interpretační a praktické problémy by vyvstaly v případě, kdyby v českém kontextu byla iniciována na lidskoprávních argumentech založená klimatická litigace s dětmi jako žalobci či stěžovateli, a jak by bylo možné tyto problémy překlenout.

5. Problémy plynoucí ze zapojení dětí do lidskoprávní klimatické litigace v českém kontextu

Při strukturování možných interpretačních a na ně navazujících praktických problémů spojených s uplatněním práv dětských žalobců nebo stěžovatelů v kontextu lidskoprávně založené klimatické litigace se jako vhodné východisko jeví vymezení předpokladů pro přípustnost ústavní stížnosti. Jedná se sice o subsidiární a chronologicky poslední vnitrostátní procesní prostředek, který by byl v takovém případě využit. Zároveň je velmi pravděpodobné, že lidskoprávně založená klimatická litigace do této procesní fáze dospěje, že tato fáze bude pro řešení klíčových interpretačních problémů rozhodující a že půjde o interpretační problémy, které budou řešeny ve všech fázích řízení a budou mít tedy zásadní význam již od počátku klimatické litigace bez ohledu na to, jaký přesný procesní postup bude při jejím iniciování zvolen.

Kritéria pro podání ústavní stížnosti vymezuje § 72 odst. 1 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, takto: „*fyzická nebo právnícká*

¹⁰¹ *Neubauer et al. v. Germany*, Bundesverfassungsgericht 1 BvR 2656/18, 1 BvR 288/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 78/20, *Amaزون's Future Generation v. Colombia* STC4360-2018. RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 27

¹⁰² *First Judicial District Court in Montana, Rikki Held et al. v. State of Montana et al.*, Cause No. CDV-2020-307. *Neubauer et al. v. Germany*, Bundesverfassungsgericht 1 BvR 2656/18, 1 BvR 288/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 78/20.

osoba [...], jestliže tvrdí, že pravomocným rozhodnutím v řízení, jehož byla účastníkem, opatřením nebo jiným zásahem orgánu veřejné moci [...] bylo porušeno její základní právo nebo svoboda zaručené ústavním pořádkem“. Pokud identifikujeme klíčové prvky¹⁰³ citovaného ustanovení, jsou to:

- a) vymezení subjektu (fyzická nebo právnická osoba),
- b) odpovědnost veřejné moci (zásah orgánu veřejné moci),
- c) porušení ústavně zaručených základních práv.

Z hlediska vymezení subjektu nepředstavuje postavení dítěte zásadní problém. Jak bylo zmíněno výše, děti představují patrně nejzranitelnější skupinu ve vztahu k dopadům klimatických změn,¹⁰⁴ proto je ochrana životního prostředí jejich eminentním zájmem, a zároveň představují skupinu s nejsilnějším postavením v rámci environmentální litigace. Zdůvodnění porušení jejich ústavně zaručených práv proto nevyžaduje zvláštní argumentaci odlišnou od jiných subjektů.

Za problematické nepovažujeme ani kritérium odpovědnosti veřejné moci založené na tom, že k namítanému porušení základních práv musí dojít rozhodnutím, opatřením či jiným zásahem orgánu veřejné moci. S ohledem na ústavní povinnost státu zakotvenou v čl. 7 Ústavy dbát o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství ve spojení s pozitivními závazky plynoucími pro stát z práva na příznivé životní prostředí zakotveného v čl. 35 Listiny je zajištění náležitě kvality životního prostředí odpovědností státu. Projevuje se v povinnosti vytvořit právní režim ochrany životního prostředí, vytvořit jeho institucionální rámec včetně procesních a metodických postupů implementace, tento rámec implementovat v praxi a zajistit jeho reálné naplňování a vymáhání tak, aby bylo dosaženo požadovaných, zákonem stanovených výsledků.¹⁰⁵ Porušení ústavně zaručených práv ze strany státu může spočívat nejen v jeho aktivním konání (např. vydání rozhodnutí či dokonce faktický zásah), ale také v nečinnosti (nenaplnění některého z výše uvedených pozitivních závazků, např. neexistence potřebné právní úpravy, nestanovení limitu pro určitý typ znečištění atd.).

Složitější je situace z hlediska kritéria spočívajícího v porušení ústavně zaručených práv. V obecné rovině lze možné situace rozdělit tak, že 1) buď již došlo k porušení ústavně zaručených práv, nebo 2) k jejich porušení má teprve dojít v budoucnu. Co se týče již nastalých porušení základních práv, opět zde nevznikají žádné interpretační problémy související s postavením dětských stěžovatelů, neboť máme množství příkladů, kdy se děti proti porušení svých základních práv brání. Z hlediska environmentální litigace je však ochrana před porušeními práv, k nimž dochází již dnes, mnohdy nedostačujícím nástrojem. V této souvislosti můžeme citovat z rozsudku v montanském případě, zmiňovaném

¹⁰³ Obdobně strukturuje základní předpoklady klimatické litigace Rodríguez-Garavito, když za klíčové prvky považuje standing a prokázání individualizovaného porušení lidských práv. Viz RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 24.

¹⁰⁴ Viz zejména zpráva zvláštního zpravodaje ve věci lidskoprávních povinností souvisejících s bezpečným, čistým, zdravým a udržitelným životním prostředím Johna H. Knoxe z ledna 2018 zpracovaná pro Výbor OSN pro lidská práva a týkající se vztahu mezi právy dětí a ochranou životního prostředí. V originále jde o *Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment on the Relationship between Children's Rights and Environmental Protection* (24. January 2018, A/HRC/37/58).

¹⁰⁵ Blíže viz VOMÁČKA, V. – TOMOSZEK, M. – TOMOSZKOVÁ, V. *Komentář čl. 35, s. 984–986*.

již v úvodu tohoto příspěvku. Okresní soud v Lewis and Clark okrsku v Montaně s odkazem na čl. 2 odst. 15 Ústavy státu Montana, který zakotvuje právo na čisté a zdravé životní prostředí, shrnul, že záměrem ústavodárce přece nebylo pouze zakázat takovou úroveň znečištění životního prostředí, která může být přesvědčivě spojena se špatným zdravím nebo fyzickým ohrožením. Pokud by poškození zdraví bylo podmínkou pro úspěch v ochraně subjektivního práva na zdravé a čisté životní prostředí, pak jde o selhání systému ochrany práv.¹⁰⁶

Pro klimatickou litigaci je charakteristické, že velmi často vychází ze situací, v nichž v současnosti nedochází k porušení základních práv, zároveň však mohou vést k negativním dopadům včetně porušení základních práv v budoucnu (typicky vypouštění emisí oxidu uhličitého v míře, která dnes nemá bezprostřední negativní dopad na lidské zdraví). Zde pak nezbyvá jiná možnost než se bránit proti porušení práv, k němuž teprve dojde (či může s určitou pravděpodobností dojít) v budoucnu.

V českém kontextu je nutné zmínit, že stále přetrvává poměrně konzervativní přístup spočívající v tom, že samotné vystavení životnímu prostředí, které překračuje zákonem stanovené limity znečištění (ovzduší, hluk apod.), ještě nepředstavuje porušení základních práv, případně že je možné takové překročení zhojit výjimkou ze zákonného limitu. Jako příklad lze uvést žalobu na zdržení se imisí hluku, kde Nejvyšší soud dospěl k závěru, že nadlimitní hluk (byť schválený tzv. hlukovou výjimkou vydanou krajskou hygienickou stanicí), pokud odpovídá hluku v lokalitách, kde je provozováno obdobné zařízení, nelze považovat za nepřiměřený.¹⁰⁷ V těchto rozhodnutích však chybí zohlednění skutečností, že šlo o hluk působený v noci, který výrazně narušoval spánek žalobce. Z hlediska ústavní ochrany a testu ústavnosti omezení základního práva je podle nás výsledek patrný již při snaze o identifikování relevantního legitimního cíle omezení. Neumíme si totiž představit legitimní cíl naplňovaný nočním působením hluku v průmyslovém areálu, který by byl tak významný, aby ospravedlnil narušení spánku okolních obyvatel, proto máme za to, že došlo k porušení základních práv žalobce. Z hlediska soukromého práva je nutné poukázat na dikci § 81 odst. 2 o. z. stanovícího obecná východiska ochrany osobnosti člověka, podle něž ochrany požívá také právo člověka žít v příznivém životním prostředí. Tomu je třeba přizpůsobit výklad norem soukromého práva a nezasahovat do tohoto práva bez dostatečného důvodu. Z uvedeného podle nás vyplývá jednak nutnost vyhovět žalobě na zdržení se působením takového hluku a zároveň nemožnost aprobovat takovou úroveň hluku v tzv. hlukové výjimce.

Podobně i v případě, který se týkal vzniku rakoviny u obyvatelky ostravské městské části Radvanice v důsledku dlouhodobě překračovaných limitů znečištění ovzduší, dospěl Nejvyšší soud k závěru, že není podstatné, zda je dodržen zákonný limit znečištění, a že postačuje, když jsou přijata alespoň nějaká opatření, která znečištění sníží, byť ne pod zákonný limit.¹⁰⁸ I zde by mělo být rozhodující, že již samotné překročení zákonem

¹⁰⁶ First Judicial District Court in Montana, *Rikki Held et al. v. State of Montana et al.*, Cause No. CDV-2020-307, část Conclusions of Law, odst. 42.

¹⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 1. 2015, sp. zn. 22 Cdo 636/2014, a následná rozhodnutí: rozsudek Okresního soudu v Ostravě ze dne 27. 10. 2016, sp. zn. 33 C 343/2008–712, a rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 27. 7. 2018, sp. zn. 57 Co 48/2017–806.

¹⁰⁸ Viz nálezy Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2023, sp. zn. I. ÚS 3226/21, a jemu předcházející rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. 9. 2021, sp. zn. 30 Cdo 2588/2021–188, Městského soudu v Praze ze dne 30. 3. 2021, sp. zn. 35 Co 69/2021–156, a Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 1. 12. 2020, sp. zn. 18 C 153/2018–93.

stanoveného limitu představuje porušení základních práv žalobkyně, a tím dostatečný základ pro přiznání nároku na náhradu nemajetkové újmy způsobené žalobkyni. Při uplatnění tohoto přístupu by odpadlo složité a mnohdy nereálné prokazování příčinné souvislosti mezi vystavením nadlimitnímu znečištění a dopady na zdraví člověka či narušením jiných základních práv.¹⁰⁹

Z hlediska porušení stávajících práv v současnosti tedy můžeme uzavřít, že pokud lze v konkrétním případě problémovou situaci pro účely litigace takto vymezit, jde určitě o procesně i hmotněprávně jednodušší situaci. Zároveň platí, že i zde, pokud je to možné, jsou práva dětí mimořádně významným argumentem a zapojení dětí jako (spolu)stěžovatelů je relevantní procesní strategií.

Jak již bylo naznačeno, složitější je, pokud nelze problémovou situaci vymezit jako již nastalé porušení stávajících práv již existujících subjektů. Při úvahách o soudní ochraně před zásahy do základních práv, které nastanou v budoucnu, vzniká několik interpretačních problémů.

Pokud se podíváme na tuto situaci z hlediska subjektu, který se má daných práv domáhat, lze si představit dvě situace:

1. Subjekt již existuje (dnešní děti), nicméně zatím jeho práva porušena nebyla, protože k tomu s určitou pravděpodobností dojde teprve v budoucnu.
2. Subjekt ještě neexistuje (zatím nenarozené děti), ovšem v budoucnu s určitou pravděpodobností existovat bude a jeho práva budou porušena.

5.1 Obrana proti budoucím porušením základních práv již narozených dětí

Pokud subjekt již existuje, což budou typicky děti, které se již narodily a dnes žijí, klíčovou bariérou pro uplatnění jejich práv bude požadavek porušení ústavně zaručených práv. Zde je důležité zejména rozlišení zásahu do základního práva a jeho porušení. Zásah totiž sice omezuje míru naplnění určitého práva, ale je tak činěno v souladu s ústavně zakotvenými požadavky na omezování základních práv (v základu zejména zákonnost, legitimní cíl a proporcionalita, respektive racionalita). Porušení je pak takové omezení základních práv, které zmíněné principy nespĺňuje.

Z dnešního pohledu je těžké předvídat, zda v budoucnu v důsledku určitého dnešního jednání k porušení základních práv dojde, či nikoli.¹¹⁰ Zde lze samozřejmě uplatnit obecné principy týkající se budoucích důsledků dnešního jednání, jako je princip udržitelného rozvoje a předběžné opatrnosti,¹¹¹ rovněž lze na základě dostupných informací a časových modelů odhadnout pravděpodobnost, že k určitým budoucím následkům dojde. Celkově však platí, že právo včetně ochrany lidských práv se uplatňuje primárně ve vztahu ke

¹⁰⁹ V souvislosti s tím je nutno poukázat na možnost přiznat dílčí náhradu škody způsobené zvláště nebezpečným provozem v situaci, kdy tento provoz významně zvýšil nebezpečí vzniku škody, i když nebyl jediným relevantním faktorem a bylo možné poukázat i na jiné možné příčiny, jak stanoví § 2925 odst. 2 o. z.

¹¹⁰ Zároveň nelze pominout, že poměrně robustní vědecké zpracování problematiky bylo dlouhodobě uměle zpochybňováno a podříváno tzv. globálními uhlíkovými korporacemi, jak ukazuje např. COMMISSION ON HUMAN RIGHTS OF THE PHILIPPINES. *National Inquiry on Climate Change Report*. 2022. Dostupné z: <<https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2023/02/CHRP-NICC-Report-2022.pdf>>.

¹¹¹ Viz § 6 a 13 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů.

skutečností, které již nastaly.¹¹² Obvykle je tedy potřebné, pokud jde o prevenci negativních dopadů v budoucnu, aby právní řád již dnes obsahoval závazky směřující k realizaci takové prevence.

Pokud právní řád takové závazky neobsahuje, není možné se jich domáhat, protože není jasné, co přesně by orgány veřejné moci měly naplňovat. Zde je relevantní, že Pařížská dohoda cíleně ponechává poměrně široký prostor k uvážení členskými státy (respektive v případě ČR Evropské unii), jak přesně své závazky naplní (a v případě EU rozdělí mezi členské státy). Nicméně i takové široké uvážení může být předmětem soudního přezkumu.¹¹³ České soudy zatím neshledaly mezinárodní klimatické závazky ČR jako dostatečně určité k tomu, aby se jich bylo možné soudně domáhat: „*Pokud má však zásahová žaloba ve vztahu k těmto tvrzením uspět, je při nynějším stavu právního řádu nutno, aby byla posouzena primárně právě pohledem těchto sektorových předpisů, nikoli pohledem obecných klimatických závazků ČR, které nemají dostatečnou míru určitosti, jež by odpovídala povinnosti snížit emise skleníkových plynů do roku 2030 o 55 %, jak shledal městský soud. Je na posouzení městského soudu, zda jsou tvrzení obsažená v klimatické žalobě dostatečně konkrétní, aby umožňovala posoudit případnou nezákonnost tvrzeného zásahu z pohledu výše uvedených sektorových předpisů.*“¹¹⁴ Navazujícím rozsudkem ze dne 25. 10. 2023 Městský soud v Praze žalobu zamítl, žalobní tvrzení tedy podle všeho za dostatečně konkrétní nepovažoval, byť konkrétní důvody rozhodnutí Městského soudu v Praze nebyly v době odevzdání rukopisu tohoto článku známy, protože rozsudek ještě nebyl zveřejněn. V případě, že klimatické závazky dostatečně určitě nejsou stanoveny, je zřejmě jediným nástrojem ochrany žaloba proti nečinnosti spočívající právě v absenci stanovení dostatečně určitých závazků zajišťujících dostatečnou prevenci před budoucí újmou, případně, pokud bychom měli za to, že je provedení mezinárodních závazků nedostatečné, bylo by možné je napadnout a požadovat jejich zpřísnění.¹¹⁵

Pokud takové závazky stanovené jsou a nejsou dodržovány, nabízí se jednak cesta uvedená výše, tzn. důsledné požadování jejich naplňování ve všech procesech a typech řízení, ať již samotnými dětmi, nebo nevládními organizacemi, které jejich práva chrání. Za úvahu však stojí také jiný přístup k interpretaci práva na příznivé životní prostředí, založený na nutnosti vymezit mu vlastní (autonomní) obsah. Tento přístup vychází z toho, že není postačující chápat právo na příznivé životní prostředí tak, že má chránit jednotlivce pouze tehdy, když je jeho životní prostředí tak poškozené, že v důsledku dochází k porušení jeho jiných ústavně zaručených práv.¹¹⁶ Tím by totiž vždy muselo právo na příznivé životní prostředí být porušeno spolu s jiným základním právem, tudíž by postrádalo vlastní autonomní obsah.

Máme však za to, že jako samostatně zakotvené ústavně zaručené právo má mít i právo na příznivé životní prostředí vlastní, autonomní obsah, který bezprostředně nesměřuje k realizaci jiných základních práv – např. právo dýchat čistý vzduch, právo na přístup

¹¹² Rizika opačného přístupu barvitě ilustruje film *Minority Report*. Na nedostatečnost tohoto vnímání poukazuje též RODRÍGUEZ-GARAVITO, C. *Chapter 1. Litigating the Climate Emergency*, s. 36.

¹¹³ *Ibidem*, s. 28.

¹¹⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 2. 2023, č. j. 9 As 116/2022–166, odst. 167.

¹¹⁵ *Srov. Neubauer et al. v. Germany*, Bundesverfassungsgericht 1 BvR 2656/18, 1 BvR 288/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 78/20.

¹¹⁶ Viz případy citované výše v poznámkách pod čarou č. 107 a 108 – obtěžování nadlimitním hlukem a onemocnění rakovinou v důsledku znečištěného ovzduší v ostravské městské části Radvanice.

k vodě, právo na odpočinek v zeleni apod. Pak by bylo možné chápat právním řádem stanovené limity pro znečištění (hlukové, světelné, ovzduší) jako zákonné vymezení autonomního obsahu práva na příznivé životní prostředí a jejich nedodržení za jejich porušení. Podobně tedy dnešní závazek znečišťovat životní prostředí pouze do určité míry nebo snížit emise oxidu uhličitého by bylo možné vnímat nikoli jako porušení budoucích práv budoucích generací, ale jako porušení dnešních práv dnešních generací.

5.2 Obrana proti budoucím porušením základních práv nenarozených dětí

Pokud subjekt ještě neexistuje, nemůže svá práva sám přímo bránit. V návaznosti na současnou koncepci procesních nástrojů ochrany environmentálních práv vycházející z Aarhuské úmluvy, která sice vylučuje *actio popularis*, ale staví do privilegované pozice nevládní organizace,¹¹⁷ si lze představit, že by se ochrany práv zatím neexistujících subjektů ujaly nevládní organizace zřízené za tím účelem. Legitimita tohoto přístupu je dána primárně napětím mezi na jedné straně mírou podprezentování dětí v otázkách klimatu, vyplývající z toho, že nemají aktivní ani pasivní volební právo a do relevantních rozhodovacích procesů nejsou systémově zapojovány, a na straně druhé důrazem Úmluvy o právech dítěte na povinnost státu zajistit naplnění a respektovat participační práva dětí v řízeních, která se jich dotýkají.

I přes překonání bariéry v návaznosti na subjektivitu by však přetrval problém s tím, že zatím nedošlo k porušení práv, proti kterému by nevládní organizace budoucí generace chránila. K překonání této věcné překážky by se nabízela cesta skrze využití pozitivních závazků státu, tedy v návaznosti na zakotvení státního cíle v čl. 7 Ústavy spočívajícího v šetrném využívání přírodních zdrojů a ochraně přírodního bohatství. S tím jdou ruku v ruce pozitivní závazky vyplývající z individuálního práva na příznivé životní prostředí (čl. 35 Listiny), jako např. vytvoření právního rámce ochrany, stanovení limitů pro znečištění životního prostředí, jejich vymáhání, přijímání potřebných opatření apod. To vše lze s odkazem na preambuli Listiny, připomínající odpovědnost vůči budoucím generacím, vnímat jako závazek státu činit již dnes opatření, aby i generace, které se teprve narodí, vyrůstaly a žily v dostatečně příznivém životním prostředí k tomu, aby to umožňovalo plnohodnotný, smysluplný a důstojný lidský život a naplňování životních potřeb a lidských práv.

Uplatnění zmíněných ústavních principů je možné v mnoha různých typech řízení, např. v oblasti územního plánování nebo ochrany přírody. V kontextu plnění klimatických závazků a klimatické litigace obecně jsou pak velmi podstatná adaptační opatření a strategie. V komparativním kontextu je tento typ litigace spíše opomíjený,¹¹⁸ přestože z hlediska bezprostřednosti hrozeb a negativních dopadů jde o velmi významnou součást závazků státu, která má již nyní zásadní vliv na kvalitu života jednotlivců.

V kontextu zmíněných řízení by mohla mít environmentální nevládní organizace založená (mimo jiné) za účelem ochrany environmentálních práv budoucích generací

¹¹⁷ Srov. JENDROŠKA, J. Access to Justice in the Aarhus Convention – Genesis, Legislative History and Overview of the Main Interpretation Dilemmas. *Journal for European Environmental and Planning Law*. 2020, Vol. 17, No. 4, s. 372–408, zejména 385–386.

¹¹⁸ Viz RODRIGUEZ-GARAVITO, C. Chapter 1. Litigating the Climate Emergency, s. 14.

privilegované postavení projevující se možností stát se účastníkem správního řízení nebo možností účinně se zapojit do procesů, které správním řízením nejsou. Ve správních řízeních či jiných rozhodovacích procesech (např. proces pořizování územního plánu) by pak mohla vznášet i připomínky týkající se pozitivních závazků státu zmíněných výše, neboť tyto závazky se jako úkoly orgánů veřejné moci bezprostředně promítají i do těchto procesů a aktuálně platné právní předpisy ukládají orgánům veřejné moci povinnost výše uvedené pozitivní závazky státu naplňovat mimo jiné i při těchto činnostech. Pokud tedy v dostatečné míře naplňovány nejsou, nemusí se nutně ještě jednat o porušení základních práv, lze však namítat, že nejsou dostatečně naplněny povinnosti plynoucí z právní úpravy nebo strategických dokumentů, pokud jsou dostatečně precizně vymezeny. V takových případech bude dokonce možné podat žalobu proti nečinnosti.

Uvedenými otázkami se však problémy týkající se zapojení dětí nebo budoucích generací do lidskoprávně založené klimatické litigace zdaleka nevyčerpávají. Tento text se nemůže vzhledem ke svému omezenému rozsahu detailně věnovat všem otázkám, které z interpretace Úmluvy o právech dítěte v Komentáři č. 26 pro český kontext vyplývají. I jim však bude nutné v budoucnu věnovat podrobnou analýzu. Namátkou lze zmínit otázky mezigenerační diskriminace ve vztahu k poškozování životního prostředí, řádné vnitrostátní implementace zohlednění nejlepšího zájmu dětí při činění rozhodnutí s dopadem na životní prostředí, zahrnutí posuzování dopadů na práva dětí jako kritéria pro posuzování různých typů opatření v oblasti životního prostředí, dostatečného zajištění participacních práv dětí nebo zvláštní ochranu dětí s postižením nebo dětí příslušících k menšinám.

Závěr

Provedená analýza nám nyní umožňuje formulovat souhrnné závěry. Máme za to, že právní řád České republiky dává dětem možnost, aby se aktivně zapojily do strategické litigace v oblasti klimatu. Jak jsme ukázali výše, nebrání tomu ani jejich postavení coby subjektů práv, ani jejich procesní způsobilost. Aktivní zapojení dětí do klimatické litigace v České republice se jeví jako smysluplné a přínosné, a to nejen z pohledu práv, která lze v řízení uplatňovat, a argumentů, kterými lze tvrzení stěžovatelů podkládat, ale i z pohledu společenské relevance, komplexity pohledu na problematiku, a především odpovědnosti vůči budoucím generacím, které umožní jednoznačné nastolení otázek o budoucích dopadech současné (ne)činnosti České republiky a jejích obyvatel. Děti představují budoucí generaci, na niž budou negativní důsledky klimatické změny dopadat podstatně silněji, než dopadají na současnou generaci dospělých, ale přitom jde o generaci, která je již dnes tady s námi, navíc v postavení zvláště zranitelné skupiny, která má omezené možnosti ovlivňovat směřování veřejné politiky.

Jak ukazuje i nedávno publikovaný Komentář č. 26 k Úmluvě OSN o právech dítěte, práva dětí jsou významně propojena s environmentálními právy, a to v mnoha ohledech. Právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí bylo také poměrně nedávno uznáno na globální úrovni Valným shromážděním OSN jako lidské právo. Zohlednění těchto mezinárodních závazků při plnění závazků plynoucích z Pařížské dohody, které byly v rámci EU konkretizovány, je úkolem nejen pro moc zákonodárnou, ale také pro moc výkonnou a soudní.

V rámci analýzy jsme zkoumali i konkrétní interpretační problémy, které budou vystávat v rámci lidskoprávně založené klimatické litigace a které mohou bránit efektivní

ochraně práv dětí souvisejících s klimatickou změnou v kontextu konkrétních řízení či procesů. Klíčová je zde zejména otázka, do jaké míry se lze bránit proti porušením základních práv, k nimž ještě nedošlo. Podle našeho názoru se nabízí několik možností, jak tento problém překonat: jednou z nich je opřít se o pozitivní závazky státu plynoucí jak z individuálního práva na příznivé životní prostředí podle čl. 35 Listiny (a související mezinárodní úpravy), tak ze státního cíle zakotveného v čl. 7 Ústavy. Další možností je podrobnější (a pečlivější) vymezení autonomního obsahu práva na příznivé životní prostředí tak, aby již samotná snížená kvalita životního prostředí byla vnímána jako porušení tohoto práva, a nikoli teprve situace, kdy v důsledku snížené kvality životního prostředí dojde k porušení dalších základních práv (ochrana zdraví, soukromí, majetku apod.). Třetí cestou je pak možnost domáhat se ochrany i v rámci řízení týkajících se adaptačních opatření, neboť i zde se promítají pozitivní závazky státu a klimatická změna má již dnes negativní dopady na základní práva jednotlivců. Právě před těmito dopady má stát jednotlivce prostřednictvím adaptačních opatření chránit, nicméně v rámci klimatické litigace v globálním měřítku je tato možnost zatím využívána jen velmi omezeně.

Domníváme se, že provedená analýza má také přesah do chápání environmentálních práv, neboť zvýrazňuje nutnost přehodnotit pohled na substantivní obsah práva na příznivé životní prostředí a na to, co je vnímáno jako porušení tohoto práva. Pokud by k porušení práva na příznivé životní prostředí mělo dojít až tehdy, když porušování stanovených limitů či závazků bude mít negativní dopad na lidské zdraví, majetek, reprodukční potenciál či další aspekty lidského života podřaditelné pod základní práva, nebylo by nutné formulovat právo na příznivé životní prostředí jako samostatné právo. Máme za to, že již samotná skutečnost, že člověk se v důsledku porušování stanovených limitů nemůže v noci dobře vyspat, nemůže dýchat čistý vzduch, či se u něj dokonce jen zvyšuje riziko výskytu rakoviny tím, že je vystaven nadlimitnímu záření nebo emisím, představuje porušení práva na příznivé životní prostředí.

Považujeme za podstatné uvést, že svůj příspěvek vnímáme vzhledem k jeho omezenému rozsahu za podnět k hlubší odborné diskusi o otázkách souvisejících se zapojením dětí (ať již dnes žijících, či těch, které se teprve narodí) do lidskoprávně orientované klimatické litigace. Současně i samotná klimatická litigace je pouze jedním z nástrojů, které přispívají k urychlení a zefektivnění plnění pozitivních závazků státu v oblasti ochrany životního prostředí v kontextu negativních dopadů klimatických změn. Stejně tak zásadní je ovšem diskuse o tom, jaká opatření mají být přijata a jaký mají mít právní rámec, aby mohla efektivně plnit svůj účel.

Today's and Tomorrow's Children – protecting their Rights in the Context of Climate Change

Veronika Tomoszková (<https://orcid.org/0000-0002-9626-3547>) –

Maxim Tomoszek (<https://orcid.org/0000-0002-3585-2823>)

Abstract: Since the adoption of the Paris Agreement to the UN Framework Convention on Climate Change in 2015, there has been a growing number of cases around the world where states' climate commitments are the subject of litigation based on human rights violations. There is also a growing number of cases involving children as plaintiffs or complainants whose rights have been infringed. Children have a particularly important procedural position in climate litigation, given the rights protected by the UN Convention on the Rights of the Child, and can also be agents for environmental protection for future generations of children who have not yet been born. In the Czech Republic, children have not yet been involved in any of the climate cases before the courts. In view of the adoption of the UN Committee on the Rights of the Child's General Comment No. 26, which interprets the Convention on the Rights of the Child with regard to the negative impacts of environmental pollution and climate change on children's rights, and the Czech Republic's binding contribution to the reduction of greenhouse gas emissions, which was submitted by the European Union to the Secretariat of the UN Framework Convention on Climate Change, this paper summarises from the perspective of Czech law the background and problematic aspects of children's involvement in human rights climate litigation.

Keywords: children's rights, Convention on the rights of the child, right to a healthy environment, climate litigation